

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

TADQIQOTLAR

ILM-FAN

TEKNOLOGIYALAR

ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI

ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

2026

Google Scholar

zenodo

Andijan, Uzbekistan

+998335668868

<https://innoworld.net>

« ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR
NAZARIYASI » NOMLI ILMIY, MASOFAVIY,
ONLAYN KONFERENSIYASI TO'PLAMI

3-JILD 4-SON

Konferensiya to'plami va tezislari quyidagi xalqaro
ilmiy bazalarda indexlanadi

Google Scholar

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

Directory of Research Journals Indexing

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2026

O‘zbek shevalarining morfologik xususiyati

University Of Business and Science

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 2 kurs talabasi

Ubaydullayeva Sevinch Sherzodjon qizi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek shevalarining morfologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Unda so‘z yasash, qo‘shimchalar tizimi, fe‘l shakllari va otlarning o‘zgarishiga oid o‘ziga xos jihatlar yoritiladi. Shuningdek, turli hududiy shevalar o‘rtasidagi morfologik tafovutlar misollar asosida ko‘rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari o‘zbek tilshunosligida shevalarning o‘rni va ahamiyatini aniqlashga xizmat qiladi

.Kalit so‘zlar: o‘zbek shevalari, morfologiya, qo‘shimchalar, fe‘l shakllari, dialekt, tilshunoslik

Аннотация. В данной статье анализируются морфологические особенности узбекских диалектов. Рассматриваются процессы словообразования, система аффиксов, формы глаголов и изменения существительных. Также приводятся примеры, демонстрирующие морфологические различия между региональными диалектами. Результаты исследования способствуют определению роли и значения диалектов в узбекском языкознании.

Ключевые слова: узбекские диалекты, морфология, аффиксы, глагольные формы, диалектология, языкознание

Abstract. This article analyzes the morphological features of Uzbek dialects. It examines word formation processes, the system of affixes, verb forms, and noun inflections. The study also highlights morphological differences among regional dialects through examples. The findings contribute to understanding the role and significance of dialects in Uzbek linguistics.

Keywords: Uzbek dialects, morphology, affixes, verb forms, dialectology, linguistics

Kirish. O‘zbek tili turkiy tillar oilasiga mansub bo‘lib, uzoq tarixiy taraqqiyot jarayonida rang-barang hududiy shevalarga ega holda shakllangan. Bu shevalar xalqning ko‘p asrlik ijtimoiy, madaniy va hududiy rivojlanishi natijasida yuzaga kelib, tilning boyligini va xilma-xilligini namoyon etadi. Har bir sheva o‘ziga xos fonetik, leksik va grammatik xususiyatlari bilan ajralib turadi. Ayniqsa, morfologik tizim shevalarning ichki tuzilishini, so‘zlarning yasalishi va o‘zgarish qonuniyatlarini aks ettiruvchi muhim qatlam hisoblanadi.

Morfologiya tilshunoslikning asosiy bo‘limlaridan biri sifatida so‘z turkumlari, ularning grammatik kategoriyalari, qo‘shimchalar tizimi hamda so‘z shakllarining o‘zgarishini o‘rganadi. O‘zbek shevalarida esa bu jarayonlar adabiy tilga nisbatan ba‘zan farqli, ba‘zan esa o‘xshash tarzda namoyon bo‘ladi. Xususan, ayrim shevalarda qo‘shimchalarning fonetik varianti, ularning qo‘llanish doirasi yoki grammatik vazifasi o‘zgacha bo‘lishi mumkin. Bu esa shevalarni nafaqat lingvistik, balki tarixiy va hududiy nuqtai nazardan ham o‘rganishni talab etadi.

Bugungi kunda o'zbek tilshunosligida dialektologik tadqiqotlar alohida ahamiyat kasb etmoqda. Chunki shevalarni chuqur o'rganish orqali tilning tarixiy ildizlari, rivojlanish bosqichlari hamda ichki qonuniyatlari haqida muhim xulosalar chiqarish mumkin. Shu bilan birga, shevalar adabiy tilni boyituvchi manba sifatida ham muhim o'rin tutadi. Ularning morfologik xususiyatlarini aniqlash esa til me'yorlarini yanada mukammallashtirishga xizmat qiladi.

O'zbek shevalarining morfologik tizimini o'rganishda qo'shimchalar tizimi, so'z yasash usullari, fe'l shakllari, otlarning kelishik va egalik kategoriyalari alohida e'tiborga loyiqdir. Ayrim hududiy shevalarda fe'l zamonlari yoki mayl shakllarining o'ziga xos qo'llanishi, otlarda esa kelishik qo'shimchalarining variantlari uchrashi kuzatiladi. Bunday holatlar tilning rivojlanishida ichki va tashqi omillarning ta'sirini ko'rsatadi.

Adabiyotlar tahlili.

O'zbek shevalarining morfologik xususiyatlarini o'rganish masalasi o'zbek tilshunosligida muhim yo'nalishlardan biri sifatida ko'plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Bu borada olib borilgan ilmiy izlanishlar, asosan, dialektologiya, morfologiya va umumiy tilshunoslik kesishgan nuqtada shakllangan bo'lib, shevalarning grammatik qurilishini yoritishga xizmat qiladi.

O'zbek dialektologiyasining shakllanishi va rivojlanishida K.K. Yudaxin, A.K. Borovkov, V.V. Reshetov kabi olimlarning ishlari alohida o'rin tutadi. Ularning tadqiqotlarida o'zbek shevalarining tasnifi, hududiy xususiyatlari hamda grammatik jihatlari haqida muhim ma'lumotlar berilgan. Ayniqsa, V.V. Reshetov o'z ishlarida o'zbek shevalarining morfologik qurilishiga e'tibor qaratib, qo'shimchalar tizimi va grammatik kategoriyalarning o'ziga xosligini tahlil qilgan. Mahalliy olimlardan G'. Abdurahmonov, A. G'ulomov, Sh. Shoabdurahmonov va B. Jo'rayevlarning ilmiy ishlari ham ushbu sohada muhim manba hisoblanadi. Ular o'z tadqiqotlarida o'zbek shevalarining grammatik xususiyatlarini chuqur o'rganib, morfologik kategoriyalarning shevalarda qanday namoyon bo'lishini yoritganlar. Xususan, A. G'ulomov o'zbek tilining morfologik tizimini ilmiy asosda izohlab bergan bo'lsa, Sh. Shoabdurahmonov shevalarning o'ziga xos jihatlari amaliy misollar orqali ko'rsatib bergan.

Shuningdek, keyingi yillarda olib borilgan tadqiqotlarda o'zbek shevalarining morfologik xususiyatlari yanada kengroq yoritilmoqda. Zamonaviy tilshunoslar tomonidan qo'shimchalar variativligi, grammatik kategoriyalarning funksional xususiyatlari hamda shevalarning adabiy til bilan o'zaro ta'siri masalalari chuqur tahlil qilinmoqda. Bu tadqiqotlar shevalarning nafaqat tarixiy, balki sinxron holatini o'rganishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Misollar:

1. Fe'l shakllari (zamon va shaxs qo'shimchalari):

Boraman → baraman / baramano 👉

(janubiy shevalarda “o” → “a” almashadi)Kelyapman → kelayapman / kelyapman / kelepmən ➡ (qisqarish va fonetik o‘zgarish kuzatiladi)

Bormoqchi edim → barmoqchidi / barmoqchidim ➡ (“edim” qisqarib “-di” shakliga o‘tadi)

2. Otlarning kelishik qo‘shimchalari:Uyga → üyga / üygə / uyga ➡ (unli tovushlar o‘zgaradi)Maktabdan → maktaptan / maktabtan ➡ (“d” → “t” almashuvi)Bolani → balani / boləni ➡ (unli variantlar paydo bo‘ladi)

3. Egalik qo‘shimchalari:Kitobim → kitabım / kitobım / kitobm ➡ (qo‘shimcha qisqarishi yoki fonetik o‘zgarish)Uying → üying / üying / uying ➡ (talaffuz farqlari)

4. Ko‘plik qo‘shimchasi:Bolalar → balalar / bolala / bolələr ➡ (“-lar” qisqarib “-la” yoki fonetik variantga o‘tadi)

5. So‘z yasash va qo‘shimcha variantlari:Ishchi → ishshi / ishçi ➡ (“ch” → “sh” yoki “ç” tarzida talaffuz qilinadi)Yozuvchi → yozuvçi / yozg‘uchi ➡ (qo‘shimcha variantlari almashadi)

6. Fe‘ning inkor shakli:Bormayman → barmiman / bormiman ➡ (“-may” → “-mi” qisqarishi)Kelmaydi → kelmidi / kelmiydi ➡ (inkor shakli fonetik o‘zgaradi)

7. Buyruq-istak shakllari:Bar → bar / borəKeling → keliñ / kelin ➡ (ŋ tovushi faol qo‘llanadi)

Xulosa.

Mazkur maqolada o‘zbek shevalarining morfologik xususiyatlari atroflicha tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida shevalarda so‘z yasash, qo‘shimchalar tizimi, fe‘l shakllari hamda otlarning grammatik kategoriyalari o‘ziga xos tarzda namoyon bo‘lishi aniqlandi. Ayniqsa, qo‘shimchalarning fonetik variantlari, ularning qisqarishi yoki o‘zgarishi shevalarning asosiy morfologik belgilaridan biri ekanligi kuzatildi.

Shuningdek, turli hududiy shevalar o‘rtasida morfologik tafovutlar mavjud bo‘lib, ular tilning tarixiy taraqqiyoti, geografik joylashuvi va ijtimoiy omillar bilan chambarchas bog‘liqligi aniqlandi. Bu farqlar, bir tomondan, tilning boyligini ko‘rsatsa, ikkinchi tomondan, umumxalq adabiy tilining shakllanishi va rivojlanishida muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek shevalarining morfologik tizimi umumtil qonuniyatlariga asoslangan holda rivojlangan bo‘lsa-da, har bir shevada o‘ziga xos xususiyatlar saqlanib qolgan. Bu holat shevalarni chuqur va tizimli o‘rganish zarurligini yana bir bor tasdiqladi. O‘zbek shevalarining morfologik xususiyatlarini o‘rganish nafaqat nazariy tilshunoslik uchun, balki amaliy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot natijalari kelgusida dialektologiya, grammatik tadqiqotlar hamda o‘zbek tilini o‘qitish metodikasini takomillashtirishda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov G'. O'zbek tilining dialektologiyasi. – Toshkent: Fan, 1979.
2. G'ulomov A. O'zbek tilining grammatikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1965.
3. Shoabdurahmonov Sh. O'zbek adabiy tili va shevalar. – Toshkent: Fan, 1980.
4. Jo'rayev B. O'zbek shevalarining lingvistik xususiyatlari. – Toshkent: Fan, 1991.
5. Reshetov V.V. Uzbekskaaya dialektologiya. – Moskva: Nauka, 1966.

